

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA INSON IJOBIY HISLATINI IFODA ETUVCHI
FRAZEOLIK BIRLIKLAR TADQIQI

Tuxtaeva Fotimaxon Ravshanovna

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
2-kurs magistranti.

Tuhtahodjayeva N.A.

Ilmiy rahbar, Filosofiya fanlari buyicha falsafa doctori, professor (PhD).

ilmiyizlanuvchi@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15105738>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillarida inson ijobiy hislatini ifoda etuvchi frazeolik birliklar turli tizimli tillarda tahlil qilinadi va o‘xshash hamda farqli jihatlari aniqlandi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, inson, ijobiy hislatlar, frazeologik birliklar.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФРАЗОВЫХ ЕДИНИЦ, ВЫРАЖАЮЩИХ ПОЗИТИВНЫЕ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧЕЛОВЕКА В УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье анализируются фразеологизмы, выражающие положительные человеческие чувства в узбекском и английском языках в разных системных языках и выявляются их сходства и различия.

Ключевые слова: узбекский язык, человек, положительные чувства, фразеологизмы.

STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING POSITIVE HUMAN
CHARACTER IN UZBEKISTAN AND ENGLISH

Abstract. In this article, phraseological units expressing positive human feelings in the Uzbek and English languages are analyzed in different systematic languages and their similarities and differences are identified.

Key words: uzbek language, human, positive feelings, phraseological units.

Tilshinoslikda doim olimlarning diqqat markazida bolib kelgan, muloqotimizga o‘zgacha ko‘rk beruvchi frazeologik birliklar tadqiqi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Olimlarning fikrlariga ko‘ra, frazeologik birliklarni madaniyat hodisalari sifatida tushunish bilan bog‘liq bo‘lib, ularning madaniy xususiyatlari ular ishtirok etgan gaplarda o‘rganiladi. Shunday qilib, “frazеологизм” so‘zi sotsiоlingvistika fani doirasiga kiritildi.

Frazeologik birliklarning eng yaxshi ta'riflaridan biri quyidagicha: bu qisman yoki to'liq majoziy ma'noga ega so'zlarning barqaror, izchil birikmasidir.

Frazeologik birliklar ma'lum bir tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy til boyligini aks ettiradi va ularning dunyoqarashining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishga yordam beradi.

Frazeologik birliklar tilning o'ziga xos birliklari sifatida XX asr boshlarida tilshunoslarning diqqat markaziga tushdi va ushbu so'z birikmasi ilmiy tadqiqot obyektiga aylandi.

Birinchi marta XX asrning 20-yillarida taniqli rus olimi V.V.Vinogradov mustaqil tilshunoslik frazeologiyasini bir bo'lim sifatida ajratdi va nutq faoliyatiga nisbatan frazeologik birliklarni o'rgandi¹; u fanni va frazeologizm hajmini, obyektini aniqladi, ya'ni V.V.Vinogradov frazeologik birlikni frazeologizmning asosiy obyekti sifatida belgilaydi.

Lingvistik sohada ishlaydigan barcha tilshunoslar uchun muhim vazifa - frazeologik birlikning etimologik manbasini yanada chuqurroq ochib berishda sa'y-harakatlarni va manfaatlarni birlashtirishdir. L.P.Smit, A.V.Kunin, B.A.Larin, L.P.Postushenko va boshqalarning asarlari frazeologik birliklarning manbalari va kelib chiqishi bilan bog'liq ko'plab qiziqarli ma'lumotlarni ochib berdi. V.V.Vinogradov o'z izlanishlanishlari natijasida frazeologizm haqida shunday degan edi: "Til lug'at tarkibiga kiradigan so'zlarning boyish va murakkablashuv mohiyatiga to'xtalib o'tish juda zarur, chunki tilning lug'at tarkibiga oid so'zlarning semantik rivojlanishi standart til frazeologiyasini boyitish bilan bog'liq".² Tildagi barcha so'zlar, iboralar yig'indisi va tilning lug'at tarkibiga tegishli so'zlarda majoziy ma'nolarning shakllanishi va kengayishi natijasida til leksikasiga kiritilgan frazeologik birliklar hosil bo'ladi. Ma'lumki, lug'at va iboralar to'plamidagi barcha frazeologik birliklar boshqa tillarda ham o'z ekvivalentiga ega.

Frazeologik birliklar o'zlarining to'liqligi, ishlatilish qulayligi, ixcham va nafisligi bilan boshqa til birliklaridan katta farq qiladi. Ular til birligi sifatida ifodalanadi va nutqning ta'sirchanligini oshiradi. O'zbek tilshunos olimlari orasida Sh.Rahmatullaev, M.Sodiqov, M.Abduraximov, A.Mamatov, B.Yuldashev, M.H.Halikova, K.D.Tuhtaeva, Sh.Abdullayev va G.Ergashevalar ham frazeologiya bo'limiga o'z hissalarini qo'shishdi. Ular o'zlarining "frazeologik birliklar" haqidagi ilmiy va nazariy tushunchalarini bayon qildilar. A.Mamatov ta'rifiga ko'ra, frazeologik birliklar o'z tarkibida so'zlarning yoki so'zlarning birikmasidan iborat bo'lgan barqaror leksiksemantik birlik bo'lib, umumlashtirilgan ma'noni anglatadi. Frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolari doimo olimlar L.S.Barhudarov, Ya.M.Resker, A. V.

¹ Виноградов, В. В. (1980). О языке художественной прозы. Наука.

² Виноградов, В. В. (1980). О языке художественной прозы. Наука.

Fedorov, V.N.Komissarov, V.Vinogradov, G.Salomov, Q.Musaev, N. Komilov, N. Otajonov, S.Shukrullaeva va boshqalarning diqqat markazida bo‘lib kelgan. R.Fayzullaeva: “Frazeologiya xalqning boy tarixiy tajribasini, ularning donoligini o‘zida mujassam etib, unda odamlarning mehnat, hayot va madaniyat bilan bog‘liq barcha g‘oyalarni aks ettiradi. Badiiy asarda maqollar, maqollar, idiomatik iboralar eng ko‘p milliy rangni tasvirlashning muhim vositasi hisoblanadi”.³ - degan fikrni bayon etgan. Olimlar frazeologik birliklarni semantik jihatdan ajratib, ularni uch turga ajratdi: frazeologik yaxlitlik, aralashma va kirish. Bu so‘zlarning ma‘nosi frazeologik yaxlitlik deb ataladigan ushbu tushunchalarga asoslangan iboraning ma‘nosiga bog‘liq. Masalan: to stich before the wedding; earthly sky. Iboraning ma‘nosi undagi so‘zlarning ma‘nosiga bog‘liq emas va ulardan kelib chiqmaydi. So‘zning ma‘nosi va undagi ma‘nolar o‘rtasida potensial bog‘liqlik yo‘q.

Tillardagi ko‘pgina frazeologik birliklar o‘xshash ijobiy insoniy tuyg‘ularni ifodalasa-da, ularning obrazlilik va madaniy ahamiyati turlicha bo‘lishi mumkin. Bu tilning boyligini va turli madaniyatlarning ijobiylikni idrok etishi va ifodalash usullarining xilma-xilligini aks ettiradi.

Quyida bunga bir necha misollr keltiramiz:

1. Yuragi keng - "Heart wide" (generous)
2. Qo‘llari ochiq - "Open hands" (hospitable)
3. Beshikdan to‘qilgan - "Woven from the cradle" (innately good)
4. Yuragi quvonchga to‘la - "Heart full of joy"

Ingliz tilida ishlatiladigan birliklar:

1. Heart of gold - Mehribon va saxiy odamni tasvirlaydi.
2. Open arms – Xushmuomala va mehmondo‘st.
3. Born with a silver spoon - Baxtni anglatadi.
4. Happy as a clam – Judaa baxtli.

Yuqorida keltirilgan misolarga kora shundy xulosagab kelish mumkinki, undagi o‘xshash jihatlar o‘zbek va ingliz tillarida mehribonlikni bildirish uchun “keng yurak” yoki “oltin yurak” degan iboralardan foydalanilganida ko‘rinadi. Bundan tashqari, baxt va quvonch: ikkala tilda ham quvonchga to‘la bo‘lgan iboralar mavjud. Ba’zi iboralar ma‘lum bir madaniy muhitda chuqur o‘rnashgan. Masalan, “kumush qoshiq bilan tug‘ilgan” ijtimoiy tabaqa va imtiyozlarga tegishli bo‘lib, uning o‘zbek tilida ekvivalenti mavjud emas.

³ MAKSUDOVA, D. K. (2024). Tarjimalarda frazeologik birliklarning tarjima qilinish taraqqiyoti. Ustozlar uchun, 55(1), 54-59.

Insonning ijobiy his-tuyg'ularini ifodalovchi frazeologik birliklarni o'rganishda shu narsani inobatga olish kerakki, biz tillar, jumladan, o'zbek, ingliz va rus tillaridagi o'ziga xos bo'lgan o'xshashlik va farqlarni kuzatishimiz mumkin. Bu iboralar ko'pincha har bir tilga xos madaniy qadriyatlar va hissiy nuanslarni aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilida "yuragi keng" iborasi bag'rikeng, mehribon kishini ifodalaydi. Bu o'zbek jamiyatida saxovatpeshalikka berilgan madaniy ahamiyatni ko'rsatadi. Ingliz tilidagi shunga o'xshash ibora "heart of gold" bo'lib, u ham mehribonlik va xayrixohlik g'oyasini bildiradi. Ikkala ibora ham qadrlil bo'lgan insoniy fazilatni ta'kidlaydi, ammo ular turli madaniy kelib chiqishidan kelib chiqadi.

Bu ibora o'zbek madaniyatida ko'rilgan mehmondo'stlik tushunchasiga chambarchas mos keladi va "qo'llari ochiq" iborasi orqali aks etadi va mehmonlarni iliq kutib olishni ta'kidlaydi.

Biroq, ba'zi jihatlarda farqlar paydo bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi "happy as a clam" iborasi ko'proq tasodifiy va yengil-yelpi quvonchli holatni anglatadi, o'zbek tilidagi "yuragi quvonchga to'la" (yuragi quvonchga to'la) chuqurroq hissiy rezonansga ega bo'lib, chuqur baxtdan dalolat beradi. Yuqoridagi frazeologik birliklar turli tillarda ijobiy his-tuyg'ularni ifodalash bilan birga, turli jamiyatlar hissiyotlarni qanday qadrlashi va ifodalashini ko'rsatuvchi madaniy nuanslarni ham ochib beradi.

Frazeologik birliklar gap tarkibida turli sintaktik vazifalarni bajarishi mumkin. Frazeologik birikmalar yaxlit holda bitta gap bo'lagi, ba'zan to'liq bitta gap vazifasida ham kelishi mumkin.

Masalan, Sharifning og'zi qulog'iga yetganini ko'rgan Habiba ham xursand bo'ldi gapida "og'zi qulog'iga yetganini" iborasi sintaktik vazifasiga ko'ra to'ldiruvchi vazifasini bajarmoqda.

Ingliz tilidagi frazeologiyaning rivojlanishi asrlar davomida shakllangan va ko'p hollarda xalq og'zaki ijodiyoti, adabiyot, va tarix bilan uzviy bog'liq. Frazeologik birliklar, jumladan idiomalar va maqollar, ingliz tilida juda muhim rol o'ynaydi. Ularning aksariyati qadimgi ingliz adabiyoti va Bibliyadan olingan. Shekspir asarlari ham frazeologiyada muhim ahamiyatga ega bo'lgan manbalardan biridir. Masalan, "break the ice" (suhbatni boshlash) iborasi Shekspirning *The Taming of the Shrew* asaridan kelib chiqqan frazeologik birliklarning rivojlanishi davomida ular ma'nolari o'zgarib, yangilangan kontekstlarda qo'llanila boshlagan. Masalan, "kick the bucket" iborasi hozirda o'limni bildirsa-da, dastlab boshqa ma'no anglatgan bolishi mumkin. Shu tariqa, vaqt o'tishi bilan madaniy va tarixiy tajribalar orqali frazeologiya boyib brogan. Ingliz frazeologiyasining asosiy xususiyatlaridan biri uning majoziy ma'nosidir. Ko'plab frazeologik birliklar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmasdan, kengroq kontekstda tushuniladi. Masalan, "spill the beans" (sirni oshkor qilish) iborasi so'zma-so'z tarjima qilinsa, uning asl ma'nosi yo'qoladi.

Ushbu majoziy qo‘llanishlar nutqni ifodali va jonli qiladi. Ingliz frazeologik birliklarining keying asosiy xususiyati bu birliklarning o‘zgaras tuzilishga ega ekanligidir, ular tarkibiy qismlarga bo‘linmaydi va hech qaysi qismi o‘zgartirilmaydi. Masalan, “cool as a cucumber” (bosiq) iborasi tarkibiy qismlari o‘zgarmaydi. Madaniy va tarixiy jihatlar ham ingliz tili frazeologiyada katta ahamiyatga ega. Ko‘plab frazeologik birliklar ma‘lum madaniy voqealar yoki kundalik hayotiy tajribalar bilan bog‘langan. Masalan, "the ball is in your court" (navbat sizda) iborasi tennis o‘yinidan kelib chiqqan va hozirda kundalik suhbatlarda keng qo‘llaniladi.

O‘zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar ko‘pincha milliy xarakter va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, o‘zbek tilida mehmondo‘stlik, do‘stlik va hurmat kabi qadriyatlar ko‘p frazeologik birliklarda ifodalangan. Ingliz tilida esa, pragmatizm va individualizm kabi qadriyatlar ko‘proq uchraydi. Bu farqlar, har ikki tilning frazeologik birliklarida aks etgan madaniy va ijtimoiy omillarni tushunishga yordam beradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarni tarjima qilishda ko‘pincha qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bu iboralar ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjima qilinmaydi va ularning ma‘nosini to‘g‘ri ifodalash uchun kontekstni hisobga olish kerak bo‘ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘zbek va ingliz tillarida insonga xos ijobiy xususiyatlarni ifodalovchi frazemalarning tadqiqi madaniy qadriyatlar va ijtimoiy me‘yorlar xazinasini ochib beradi. Bu iboralarni o‘rganish orqali biz o‘zbek xalqining o‘ziga xos dunyoqarashini aks ettiruvchi til ijodkorligi bilan birga, jamiyat ichida qadrlanadigan fazilatlar haqida tushunchaga ega bo‘lamiz. Ushbu tadqiqot tilni madaniy o‘ziga xoslik, axloq va insoniy aloqaning jonli timsoli sifatida chuqurroq tushunishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Виноградов, В. В. (1980). О языке художественной прозы. Наука.
2. Maksudova, D. K. (2024). Tarjimalarda frazeologik birliklarning tarjima qilinish taraqqiyoti. *Ustozlar uchun*, 55(1), 54-59.
3. Khamidovna, N. N., & Gulmira, J. (2023, April). Ingliz va o‘zbek tillarida frazeologizmlarning lingvomadaniy xususiyatlari. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 61-64).

4. Ikromjon o'g'li, T. M. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK FRAZEOLOGIZMLARINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI. ISSN 2181-4147 VOLUME 1, ISSUE 34 DECEMBER 2023, 1(34), 307.